

až po poukazy na dobovou poplatnost a minimální relevanci pro dnešek.⁵⁸ Neronův sborník tak dobře sumarizuje důvody, pro které (při vědomí té úvodně zmíněné obtížnosti nezúčastněného náhledu „zvnějšku“) čtyři teorie zmátly a zamlžily možnosti pochopení na mnoho dalších let. Přesně na třicet devět – tolik let trvalo nakladatelství University of Illinois, než vydáním *Last Rights* vystrojila své nejprodávanější publikaci důstojný pohřeb (anebo ještě lépe – než jí poskytla poslední pomazání).⁵⁹

Tři modely médií a politiky

Po zúčtování se „čtyřmi teoriemi“ ještě zbývalo něčím je nahradit. A i když University of Illinois přišla v roce 2009 s dalším, pro tento účel více než vhodným sborníkem (Christians et al.: *Normative theories of the media: journalism in democratic societies*), očekávání vrchovatě naplnili již v roce 2004 Hallin a Mancini svou publikací *Comparing media systems: Three models of media and politics*.⁶⁰ Zde představeným „třem modelům“ se coby (nejen) náhradě „čtyř teorií“ (které Hallin s Mancinim označili za „zombie z hororového bijáku, který pronásleduje svět mediálních studií ještě desetiletí po svém přirozeném skonu“; 2004: 10) dostalo okamžité pozornosti a opakovaných ocenění – a to i v rámci českých mediálních studií, viz například Štětkovu recenzi v *Mediálních studiích* (2006: 79.–81) nebo Jirákovu a Trampotovu předmluvu k českému vydání (2008: 9–23).

Jedním z oceňovaných rysů práce Hallina a Manciniho je úvodní detailní stanovení proměnných (dimenzí) mediálních a politických systémů. Operacionalizace na straně mediálních systémů registrovala zaprvé **strukturu mediálních trhů**, zvláště historický vývoj masového tisku (a s odkazem na vývoj vzdělanosti a náboženskou historii) a jeho čtenost, ústící do krajních podob médií/tisku jako spíše vertikálního (elity

⁵⁸ „Proto ten úspěch *Čtyř teorií*. Zachycují momentální stav liberalismu v poválečné éře, líčí naléhavost okamžiku, v němž se sdružil pocit optimismu (vyplývající z vítězství nad fašismem) s obavami z ožívající autokracie. Vyprávějí příběh vítězství liberalismu nad autoritářstvím a současně přiznávají, že už nemáme jasnou představu, co vlastně liberalismus pro tisk znamená. *Čtyři teorie* nám tak poskytují historické a teoretické důvody pro promýšlení liberálního světonázoru a pochybování o něm, ale nenabízejí alternativu.“ (Nerone 1995: 7)

⁵⁹ Záměrná homofonická hříčka, umístěná autory publikace přímo do jejího názvu (*last rights = last rites*).

⁶⁰ V českém překladu pod zavádějícím až nesmyslným titulem *Systémy médií v postmoderním světě. Tři modely médií a politiky*.

mezi sebou) či horizontálního (ovládání a ovládaní navzájem) kanálu politické komunikace.

Zadruhé zapojili koncept **politického paralelismu**⁶¹ čili intenzitu vzájemného propojení prvků politického a mediálního systému, typicky médií/novinářů a politických stran – zda jsou soukromá média spíše straníci či reflektující rozmanitost, zda je vysílání organizováno jako státní/vládní, veřejnoprávní, proporční/parlamentní, soukromé/profesionální či jde o nějakou variantu občanského/korporativistického modelu.

Třetí sledovanou dimenzí je pak **stupeň (a směr) profesionalizace žurnalistiky**, čili nakolik je v daném systému rozvinuto vzdělávání mediálních profesionálů, nakolik jsou žurnalisté autonomní jako stav, nakolik samoregulující, vytvářející a dodržující normy/kodexy, organizovaní v profesních sdruženích/komorách/odborech a nakolik jsou orientováni směrem ke kvalitám odpovědnosti a veřejné služby.

Závěrečná dimenze mediálního systému pak sleduje **roli státu** při jeho utváření a fungování, všímá si stupňů a povahy státní intervence, od způsobů zakládání, úkolování a financování médií veřejné služby přes mediální legislativu až po dílčí právní regulace oblastí typu nebezpečné/zapovězené typy projevů/ideologií, otázky soukromí, řešení pomluv, utajování zdrojů, přístup k informacím, koncentrace médií, regulace kampaní, licenční politiky atd.

O něco delší je seznam proměnných politického systému, začínající u **ekonomických faktorů** (velikost daného trhu, koncentrace kapitálu), pokračující přes míru **intervence státu** do veřejné sféry, orientaci na většinový či poměrný **volební systém** a povahu **zapojení občanů** a zájmových skupin do politického procesu (liberalismus versus korporativismus) až po sartoriovskou povahu **demokratického pluralismu** (umírněný versus polarizovaný) a weberovskou povahu **veřejné správy** (racionálně-právní autorita/byrokracie versus klientelismus).

Tato hlediska autorský pár uplatnil na osmnáct zemí západní Evropy a Severní Ameriky a ve výsledku je seskupil do tří základních modelů mediálního systému, které v nejstručnější podobě charakterizoval takto: „Jde zaprvé o liberální model, který převažuje v Británii, Irsku a Severní

⁶¹ „Koncept tiskově-stranického (*press-party*) paralelismu zavedl do mediálních studií Seymour-Ure již v roce 1974. V zásadě existují čtyři způsoby, jakými se může mediálně-stranický paralelismus projevat (Seymour-Ure 1974; Hallin, Mancini 2004). Zaprvé v mediálních obsazích, zadruhé ve vlastnictví médií, zatřetí ve (stranických) příslušnostech/preferencích novinářů a vydavatelů, začtvrté pak v (stranických) příslušnostech/preferencích publika.“ (Van Kempen 2007: 303)

Americe, dále o demokraticko-korporativistický model, který se týká severní kontinentální Evropy a nakonec o model polarizovaného pluralismu, jenž převládá ve středomořských zemích jižní Evropy. Liberální model charakterizuje relativní dominance tržních mechanismů a komerčních médií. Pro demokraticko-korporativistický model je typické tradiční soužití komerčních médií a médií provázaných s organizovanými sociálními a politickými skupinami a relativně aktivní, avšak legislativně omezená role státu. Model polarizovaného pluralismu se vyznačuje integrací médií a stranické politiky, slabším historickým rozvojem komerčních médií a silnou rolí státu.“ (Hallin, Mancini 2008: 39)

Věnujeme-li se charakteristikám jednotlivých modelů trochu detailněji, pak **polarizovaně-pluralistický** model získává geografické označení **mediteránní/středomořský** – z autorského výběru států se typicky vyskytuje v Itálii, Portugalsku, Řecku, Španělsku a částečně též Francii. Je charakterizován pozdním a neúplným rozvojem masového tisku, který tak zůstal ve srovnání s dominujícími elektronickými médii elitním a nízkonákladovým. Pro média je charakteristická značná stranickost, angažovanost a politický paralelismus, nepříliš vysoká profesionalizace a autonomie žurnalistiky/žurnalistů, pro politický systém pak silný a antagonistický pluralismus, ne zcela rozvinutá právní autorita (ústíci až v klientelismus). Osobní i institucionální provázanost médií a politiky je vysoká. Silná role státu, v některých historických případech nabývající až autoritářské podoby, může souviset se slabším či pozdním rozvojem mediálního trhu, projevujícím se slabší pozicí soukromých médií, v poslední době ale rychle posilujícími.

Model severo- a střeoevropský čili **demokraticko-korporativistický** autoři nacházejí v zemích jako Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Německo, Nizozemí, Norsko, Švédsko a Švýcarsko a k jeho charakteristikám patří silná historická tradice politického tisku, který si udržel vysoké náklady, zatímco jeho stranickost je na ústupu. Žurnalistický stav je v těchto zemích profesionalizovaný, s vysokou mírou autonomie a samoregulace, stát sice do mediální oblasti intervenuje (nejlepším důkazem je zde důležitá role médií veřejné služby), svoboda slova je však respektována. Politický systém je konsenzuální, pluralismus organizovaný a umírněný.

Model severoatlantický – libertariánský je podle autorů typický pro Irsko, Kanadu, Spojené státy a zčásti též Británii. Vyznačuje se brzkým rozvojem tisku, jehož náklady ale klesly a dominanci převzala vysílací, soukromá média. Minimální politický paralelismus souvisí s interním pluralismem médií jako důležitou hodnotou, ten pak s vysokou profesionalizací žurnalistiky (byť bez formální institucionalizace). Právní prostředí

je rozvinuté a klientelismus nízký, role státu (na rozdíl od trhu) v utváření mediálního sektoru rovněž, novinářská autonomie je tak ohrožena spíše tržními intervencemi.

Ve srovnání se čtyřmi teoriemi tak autoři tří modelů nabídli exaktní deskriptivně-komparativní kategorie, kterým na přesvědčivosti neubralo ani pozdější přiznání, že „tři modely jsme identifikovali podle geografické oblasti, v níž převládají, a podle klíčového prvku politického systému, který vnímáme jako zásadní pro pochopení odlišujících vlastností, které označují vztah médií a politiky“ (Hallin, Mancini 2008: 96). Tři modely mediálních systémů, které autoři představují, jsou tedy vytvořené a priori podle typu demokracie, jenž ve zkoumaných státech převládá (polarizovaně pluralitní, demokraticko-korporativistický, liberální), a až ve druhé řadě na základě vzorců vlastností (podle čtyř parametrů), kterými by se vyznačovaly jejich mediální systémy, což autoři logicky vysvětlili nedostatkem dat k dispozici (Hallin, Mancini 2008: 34). To i zde podnítilo další doplňování a revize – například Hardy (2008) přesměrováním pozornosti na vysílací média spíše než na „tisk“ rozložil severoatlantickou osu na dvě dimenze (viz Jiráček, Köpplová 2009: 126).

Hallin s Mancinim sice nevrátili do hry selhávání klasického liberalismu v existujících mediálních systémech (a vůči Neronovu i Christiansovu sborníku jsou tak v tomto smyslu „tři modely“ krokem zpět), v kapitole „Budoucnost tří modelů“ alespoň naznačili směr, jakým se ubírá, respektive již ubral vývoj evropských systémů (podkapitola „Triumf liberálního modelu“).

Jak shrnuje Van Kempen, „podle Hallina a Manciniho (2004) se novinářská praxe v mnoha evropských zemích mění směrem k anglosaskému, nadstranickému stylu. To s sebou nese silnou separaci zpráv a komentářů, mizení pozornosti stranickým idejím a ideálům a naopak vzrůstající důraz na neutrální informování a zábavu. Lze sledovat trend k univerzálnosti (*catch-all-ism*) a k důrazu na interní diverzitu na úkor externí (Hadenius, Weibull 1999). Noviny upozadují své ideologické identity a vazby ve snaze oslovit co nejširší možné publikum (Hallin, Mancini 2004). Existence těchto trendů pak snižuje stranickost novin a ve výsledku vede k nižší voličské účasti.“ (Van Kempen 2007: 314)

Kritiky „tří modelů“ se dále zaměřily na výběr zemí, jež autoři do své komparace zahrnuli, zde se však autoři naznačené výtce z etnocentrismu brání. „Často se mě při různých příležitostech ptají kolegové ze všech koutů

světa, kam bych jejich mediální systém zařadil,“ konstatoval Mancini, „a já jim odpovídám, že naší ambicí rozhodně nebylo sestojit univerzálně platnou typologii všech možných modelů. My jsme jen v prostředí, ze kterého pocházíme, vyvinuli sadu nástrojů. Své mediální systémy ať si zařazují, případně ať pro ně vytvářejí další modely, sami.“⁶² Dalším dobrým argumentem proti této kritice bylo vydání jakéhosi volného pokračování „tří modelů“, tentokrát jako *Comparing Media Systems Beyond the Western World* (což je však „jen“ Hallinem a Mancinim editovaný sborník; Hallin, Mancini 2012).

Hledání východoevropského modelu

Výzvu k použití nabídnutých nástrojů a pokusu o zařazení/vytvoření si samozřejmě nenechala ujít nejen česká, ale i další východoevropská⁶³ (zvláště pak polská) mediální studia, již od devadesátých let sledující a za pochodu řešící přerod jednoho mediálního systému v druhý v rámci tzv. tranzitologie.

Na začátku devadesátých let si podle Jakubowicze (2008: 112) státy mohly vybrat ze tří orientací mediální politiky, a to **idealistické**, tj. radikální vize přímé komunikační demokracie, nebo **mimetické**, tedy transplantace obecného západoevropského mediálního systému se svobodou tisku a duálním vysíláním. **Atavistickým** přístupem autor označuje neochotu nových politických elit vzdát se kontroly nebo možnosti vlivu na média a podle něj není až tak převapivé, že tato poslední varianta byla krátce po politických změnách u východoevropských politiků oblíbená. Obdobně si i Bajomi-Lázár (2002: 5) při pohledu zpět povšiml víry politiků v to, že „politický mandát opravňuje i k ovládnutí médií, že novináři by měli spíše podporovat demokraticky zvolenou vládu v budování demokracie než ji kritizovat“.

Situace počátku devadesátých let a téměř univerzální podpora médií novým politickým aktérům (varianta ještě univerzálnější podpory dřívějším politickým aktérům) krátce svedla některé analyticky k přirovnávání mediálních systémů ve východní Evropě ke gaullistické Francii. Například

⁶² Z přednášky a příspěvku Paola Manciniho na 2nd International Summer School on Political Communication and Electoral Behavior, Miláno, 5. 9. 2010, archiv autora.

⁶³ Východní Evropou zde budu označovat státy na východ od (bývalé) „železné opony“ (tedy i ČR); označení střední a východní Evropa, pro svou korektnost lehce zavádějící, ponechávám jen tehdy, je-li v citovaném originálu.

Školkay (2008: 33) poukazuje na publikaci Sparkse a Readingové (1998), v níž přirovnávají situaci ve východní Evropě k poměrům ve Francii šedesátých let, kdy byla zejména vysílací média podřízena zájmům prezidenta a jeho strany, což si vysloužilo i vlastní termín, tzv. **gaullizaci**: „Vláda zasahovala do všech aspektů vysílání: financování, personálního obsazení, programu. Cílem zásahů bylo zařídit, aby příspěvky ve vysílání podporovaly politiku prezidenta a očerňovaly jeho oponenty... Oficiální pravidla však dovolovala opozici přístup do politických programů alespoň během předvolebního období, a tak byla omezena úplná podřízenost médií vládě.“ (Sparks, Reading 1998: 68)

Daleko častější je ovšem pozornost mimetickému přístupu, soupeření vnějších modelů a přístup z hledisek tzv. teorie proximity:

„Další aspekt tohoto problému je samozřejmě geopolitický: většina postkomunistických zemí se snažila zbavit své ‚východoevropské‘ identity a vydala se na cestu ‚zpět do Evropy‘. Jedna z teorií, které byly vyvinuty pro vysvětlení různých výsledků jednotlivých zemí při tomto hromadném snažení po roce 1989, je tzv. **teorie proximity** – země kulturně a fyzicky bližší západní Evropě, navíc s větší vnímavostí vůči západním vlivům vyplývající z této historické blízkosti, byly úspěšnější... Střední a východní Evropa se staly prostorem ‚bitvy modelů‘, kde americké a západoevropské koncepce organizace mediálního systému bojovaly o nadvládu. ‚Západoevropský model‘ nakonec vyhrál – v neposlední řadě i proto, že byl podporován Evropskou unií, která nenechala kandidátské země na pochybách o tom, co se od nich očekává, pokud jde o ‚systémové mediální politiky‘...“ (Jakubowicz, Sükösd 2008: 28)

V jistém smyslu z této teorie vycházejí i Jiráček s Trampotou, kteří v předmluvě k českému vydání *Tři modelů* (Hallin, Mancini 2008) konstatují: „Uvažujeme-li tedy o tom, k jakému modelu se blíží systém českých médií v první dekádě 21. století, musíme mít na paměti, že (a) starší vývoj médií do roku 1938 dal vzniknout modelu s výraznými rysy demokraticko-korporativistickými, (b) tento vývoj byl narušen nejprve druhou světovou válkou a po krátké renesanci demokratických poměrů opět po roce 1948 a (c) transformace médií po roce 1989 se odehrávala v podmínkách sílícího vlivu **liberálního modelu** v celé západní Evropě – sílícího do té míry, že se pro země, které procházely procesem demokratizace, stal v podstatě jediným ‚viditelným‘ vzorem.“ (Jiráček, Trampota 2008: 16)

Autoři sice okrajově zmiňují i idealistický přístup,⁶⁴ ale jen jako epizodu předcházející převzetí modelu zvenčí, v jejich případě libertariánskému.

Zatímco tedy Jirák s Trampotou inspirováni prognostickým závěrem Hallina a Manciniho naznačují přibližování českého mediálního systému směrem k Atlantiku, většina východoevropských analytiků jde pro srovnání směrem na jih, ke Středozevnímu moři.

„Objevily se pokusy zahrnout východoevropské/postkomunistické systémy médií do modelu Hallina a Manciniho, jejichž hlavním závěrem bylo konstatování, že východoevropská média jsou nejvíce podobná jihoevropskému modelu polarizovaného pluralismu (viz Dobek-Ostrowska, Glowacki 2008). Tyto závěry navazují nejen na Hallina a Manciniho, ale také na Splichala, který ve starší práci tvrdil, že změny v postkomunistických mediálních systémech mohou být dobře popsány s využitím konceptu **italianizace** (Splichal 1994), zahrnujícím například posun k výrazně názorovému, politicky řízenému tisku, kde jsou mediální prostředky výrazně kontrolovány několika vlastníky, kteří se je snaží využívat pro politické/podnikatelské účely (paralelní politizace a komercializace). Dominantní role soukromých vlastníků médií ve střední a východní Evropě byla zdůrazněna i v jiných pracích (např. Kavrakova 2008; Preoteasa, 2008). Koncept ‚italianizace‘ použili a podpořili další autoři (např. Price et al. 2002; Sparks, Reading 1998), jiní jej naopak kritizovali (např. Gross 2003). Jak můžeme vidět, jsou ‚příběh o přechodu‘ a ‚příběh o italianizaci‘ vůči sobě do značné míry v opozici, přičemž hlavní rozdíl spočívá v normativním pohledu na liberalizaci trhu. Nedávná úvaha nicméně ukazuje, že oba narativy mají slabiny, a navíc že nemusí nutně být navzájem neslučitelné...“ (Wyka 2008)

A i když nejčastěji srovnávanou zemí je zde Itálie, někteří autoři nás dokonce posílají ještě dále na jih: „Takže jsme pro postkomunistické země konečně našli to správné místo na mapě. Nehledě na to, co tvrdí encyklopedie, se zdají patřit – minimálně obrazně – do prostoru okolo **Středozevního moře**. A to na **obě jeho strany**, neboť některé postkomunistické země mají blíže k severoafrickým režimům než k jakémukoliv z jihoevropských států.“ (Jakubowicz, Sükösd 2008: 28)

⁶⁴ „Jak dokládají naděje z let 1967 a 1968 zmařené intervencí vojsk Varšavské smlouvy, média byla jako instituce svobody projevu a demokratického veřejného života v české společnosti živá a na přelomu osmdesátých a devadesátých let se opět přihlásila ke slovu. Přesto je zřejmé, že tato tradice se v českém prostředí nakonec neprosadila a vrchu nabyly rysy, které přibližují systém českých médií atlantskému, vysoce komercializovanému modelu.“ (Jirák, Trampota 2008: 16)

Poslední přístup pak jde zcela v intencích Manciniho slov o nabídce sady nástrojů a výzvě k jejímu vlastnímu použití:

„Stručně řečeno, pozice východoevropských národů mezi ‚hlavními žurnalistickými kulturami v Evropě‘ je stále neurčitá, v tomto regionu navíc působí různé, často zdánlivě protichůdné trendy. Je docela dobře možné, že budoucí studie dojdou k závěru, že namísto jednoduchého zařazení do modelu Hallina a Manciniho střední a východní Evropa zformuje **svůj vlastní**, svébytný model.“ (Örnebring 2009: 8)

Pro „spíše vlastní model“ by v dostupné literatuře svědčil například krajový termín **stranická polyvalence** (byť opět jde o „import“, tentokrát dokonce z Asie), neboť „jak si povšiml Colin Sparks (2000), existuje uzavřený soubor vztahů mezi politiky, podnikateli a médií, který v post-komunistických zemích vede mezi různými skupinami k rutinní výměně (*routine interchange*). Naše rozhovory (tedy Zielonky a Manciniho, pozn. autora) Sparksova pozorování potvrdily. Duncan McCargo ve své analýze východní Asie používá výraz ‚stranická polyvalence‘ (*partisan polyvalence*), aby ukázal, jak mohou být média v situaci, kdy je politický paralelismus slabý, využívána velkým množstvím zainteresovaných subjektů a jak mohou být použita pro škálu různých cílů: podporovat jednoho politického představitele (nebo jeden politický program) a ve stejném okamžiku usilovat o podnikatelské cíle.“ (Zielonka, Mancini 2011: 4)

McCargo i Hallin s Mancinim (McCargo in Hallin, Mancini 2012: 201–223, dále 292–294) při srovnávání západních států s asijskými (a jejich mediální systémy) skutečně kladou mezi politický paralelismus a stranickou polyvalenci jistý rozpor, kdy západní tradice odkazuje k historií ustálenému systému politických stran a dalších organizovaných skupin na pravolevé škále, na které se situují i média, tendují k vytváření stabilních vazeb a následně až k vykonání řady servisních funkcí pro nejbližší, paralelní strany, skupiny, členstvo a sympatizující. Naopak „v mnoha zemích jsou politické strany mělké a přechodné, nevyrůstají z hlubokých sociálních kořenů nebo jasně profilovaných politických identit, rychle se zjevují a zase mizí a ani jejich voliči, ani samotní političtí lídři k nim nemají nějak silné a stabilní vazby [...] v těchto prostředích je pak politická soutěž organizována více okolo silných politických individuů, jejich následovníků a spojenců než okolo politických stran a zájmových skupin [...] stranická polyvalence pak nabírá například podoby jednotlivých novinářů se silnými vazbami na určité politiky, mediálních institucí, které tyto novináře s řadou vazeb zaměstnávají, a ve výsledku pak uzavírání nejrůznějších politických aliancí“ (viz Hallin, Mancini: 293). Odtud tedy vede cesta k pochopení lokálního, zdánlivě nepochopitelného jevu, kdy

jedno médium v jednom okamžiku implicitně podporuje řadu politických aktérů, často v protikladném vztahu vůči sobě navzájem či vůči domnělé (paralelistické) pozici daného média.

„Naše rozhovory,“ konstatují Zielonka a Mancini, „poukazují na takovou stranickou polyvalenci také ve střední a východní Evropě“ (Zielonka, Mancini 2011: 4).

Zielonka s Mancinim se zde zjevně přiklání k tvorbě vlastního modelu i v pasážích, kdy si všímají východoevropských procesů politizace státu (a jeho důsledků na demokracii) a s odvoláním na zjištění Ganeva (2005), Grzymala-Busse (2003) nebo Kopeckého (2006) „ukazují, že ve střední a východní Evropě jsou státní správa a právo často utvářeny ad hoc potřebami politických činitelů spíše než apriorními politickými cíli, jejichž snahou je zajištění veřejného blaha. Prosazování zákonů zvýhodňuje stranické politické zájmy, zatímco politika napomáhá získávání omezených zdrojů pro soukromé účely.“ (Zielonka, Mancini 2011: 3) Související výhrada proti přirovnávání ke středomořskému modelu intuitivně odhaduje, že zatímco polarizovaný pluralismus v tamních zemích má póly dva, relativně stejně silné (ve struktuře médií i stranickosti jejich obsahů), východní Evropa je v těchto aspektech vychýlena doprava (viz dále o „českém“ systému).

Pro „spíše příklon“ (zejména k italskému modelu) by naopak svědčilo zavedení termínu **podnikatelský paralelismus** (namísto paralelismu politického). „Naše studie,“ pokračují Zielonka s Mancinim, „poukazuje na silné prvky ‚podnikatelského paralelismu‘ (*business paralelism*), který představuje další běžný rys celého regionu. Pro masová média ve střední a východní Evropě je charakteristické vlastnictví a závislost spíše na ekonomických a podnikatelských zájmech než výhradně na politických a společenských organizacích. To je v kontrastu s většinou západní Evropy, ale je to podobné mnoha zemím jižní Evropy, kde korporace a jednotliví podnikatelé ve snaze vydělat či získat politický vliv masová média nejen vlastní, ale také přímo kontrolují.“ (Zielonka, Mancini 2011: 4)

Následná instrumentalizace médií⁶⁵ pak odkazuje ke stavu, který Mancini označuje jako „nečisté vydávání“.⁶⁶ Štětka navíc upozorňuje, že

⁶⁵ Instrumentalizací se typicky rozumí taková forma kontroly nad médiem (zejm. ze strany vlastníka), jejíž výkon záměrně vede k dosahování partikulárních politických a/nebo ekonomických cílů.

⁶⁶ Tedy jevem charakteristickým pro italský tisk, který je ve vlastnictví finančních/komerčních institucí, jejichž větší část příjmů pochází z jiných produkčních odvětví, než je vydávání (viz Mancini 2001, 2009).

následkem finanční krize od roku 2008 dochází k ústupu zahraničního kapitálu a naopak vzrůstá „přítomnost a důležitost lokálních mediálních vlastníků, z nichž mnozí patří k českým průmyslovým a podnikatelským elitám,“ dodává poukaz na „množící se důkazy o politické a podnikatelské instrumentalizaci médií v rukou těchto průmyslových magnátů“ a vyvozuje, že „tento způsob vzájemného prorůstání podnikatelského, mediálního a politického sektoru tvoří stále důležitější rys českého mediálního systému a může být považován za indikátor jeho vzrůstající ‚italianizace‘...“ (Štětka 2010: 865).

Právě Štětkův navazující text, respektive jeho příloha představuje asi nejaktuálnější pokus o zasazení právě českého mediálního systému do dimenzí tří modelů Hallina a Manciniho.

„Podíváme-li se na čtyři analytické dimenze, které tito autoři užívají pro rozlišení svých tří modelů, můžeme o České republice prohlásit, že:

Historický vývoj masového tisku je relativně nízký. Ve vydávání novin sice zaznamenáváme jistou historickou tradici (jejím nositelem jsou např. *Lidové noviny* vydávané pod tímto názvem od roku 1893), v současné době je však tiskový trh spíše omezený (jen čtyři seriózní tituly) a pravděpodobně se ještě zmenší. A přestože jsou čísla prodaného nákladu vyšší než u ostatních zemí střední a východní Evropy, jsou stále výrazně pod hodnotami, kterých dosahují země se zavedenou tradicí masového tisku.

Politický paralelismus je základní součástí české mediální scény. Ačkoli mnohé mediální tituly proklamují neutralitu jako svou základní hodnotu, identifikují se s určitou politickou ideologií, která se odráží v jejich orientaci a následné podpoře konkrétních stran. Jelikož většina mainstreamových zpravodajských médií tíhne k politické pravici (stejně jako novináři sami), trpí mediální scéna jak značnou předpojatostí vůči levicovým politickým aktérům, tak i nedostatkem externího pluralismu.

Profesionalizace žurnalistiky je stále rozvinutá spíše nedostatečně. Novinářská obec zažila v raných devadesátých letech dramatickou generační obměnu, kdy v podstatě chyběla celá jedna generace a novináři nové generace začínali svou kariéru bez náležité profesní průpravy a socializace. Velké vydavatelské společnosti (vlastněné většinou zahraničními investory), v jejichž řízení se primárně uplatňuje ekonomická racionalita, často zaměstnávají levnou pracovní sílu – čerstvé absolventy, či dokonce ještě studenty, kteří jsou téměř okamžitě povýšeni do role gatekeeperů či těch, na nichž je vykládat složitosti sociální, politické a ekonomické reality. Dalším problémem je vysoká fluktuace pracovníků, kteří střídají pozice nejen mezi různými mediálními vydavatelstvími, ale také mezi médii a souvisejícími oblastmi, nejčastěji public relations, marketingem a media

relations, ale i státními institucemi, či dokonce politickými stranami. Syndikát novinářů ČR je aktivní v mnoha oblastech, reprezentuje však jen část novinářské obce a v očích ostatních nemá zvlášť dobré jméno.

Státní intervenci můžeme hodnotit jako relativně velkou. Stát má rozhodně značný vliv na média veřejné služby (Česká televize, Český rozhlas a Česká tisková kancelář), stejně jako na různé regulační orgány. Nedávné zpřísnění regulace médií (tzv. náhubkový zákon) naznačuje, že političtí představitelé jsou stále připraveni ‚zkrotit‘ média, pokud jsou přesvědčeni, že jejich usilování o princip svobody slova překročilo únosnou míru.“ (Štětka 2011: 23–24)

Na přechod do kritičtější části této kapitoly nás mohou připravit Sparksovy citáty o „evidentním selhání ‚paradigmatu přechodu‘ (*failure of the ‚transition paradigm‘*) při pokusech podat uspokojivý výklad politického a hospodářského rozvoje buď v obecné rovině politické vědy, nebo alespoň v užší, leč klíčové mediální oblasti“ (Sparks in Jakubowicz, Sükösd 2008: 46), případně tvrzení, že „tradiční tranzitologie je v krizi, na obzoru není žádná koherentní teorie, která by ji při výkladu procesů odehrávajících se v postkomunistických zemích měla ambice nahradit, a dokonce se ani neočekává, že by se vůbec objevit mohla“ (Jakubowicz, Sükösd 2008: 9).

Nabízí se logická otázka, zda vůbec nějakou teorii nabízet. Nebylo by nejdřív od věci promyslet cíl, tj. k jakému modelu má směřovat? A nebude v tomto smyslu lepší obrátit pohled zpět a prozkoumat, zda nestojí za pozornost alespoň něco z doby před změnami?

3.2 Alternativní náhled(y)

Zatímco předchozí dva kritické závěry uváděly klasický marxismus jako kritickou teorii, nyní je snad správná chvíle pro pozornost jeho překlopení do **marx-leninské normy/praxe**.⁶⁷

A začít můžeme hned u hledání odpovídajícího termínu pro politický režim v ČS(S)R mezi lety 1948 a 1989 (případně země s obdobným zřízením v té samé epoše). Každému, kdo kdy projevil alespoň okrajový

⁶⁷ Anebo taky ne – jeden z recenzních posudků této publikace označil podkapitolu 3.2 za „gól do vlastní branky“. Podle něj má takto koncipovaný „kritický“ závěr podkopávat přesvědčivost ostatních kritických závěrů.